

B. P. HASDEU ȘI A. N. VESELOVSKI
(SCRISORI INEDITE)

DE

AL. TEODORESCU

Cercetarea de față, deși are un caracter mai special care-i răpește posibilitatea unei priviri de ansamblu asupra unei anume direcții din multilaterală activitate desfășurată de scriitorul, istoricul, filologul și folcloristul B.P. Hasdeu, își revendică totuși meritul de a da la iveală unele documente cu totul necunoscute pînă acum și care aruncă o lumină nouă asupra unui important sector al preocupărilor pe care le-a avut savantul de la a cărui naștere s-au împlinit 125 de ani. Aceste cîteva comentarii pe marginea scrisorilor vin, întrucîtva, să întregească cunoștințele noastre despre Hasdeu folclorist, / domeniu al activității sale cel puțin tot așa de important ca și cel al istoriei, limbii și literaturii. Pentru a încadra mai precis aceste documente s-a făcut o scurtă incursiune în activitatea sa de folclorist, cu scopul de a sugera măcar amploarea și excepționala valoare a acestor preocupări.

Comunicarea de față constituie un fragment al unei lucrări ample intitulată *A.N. Veselovski și literatura populară română* în care sînt folosite, după cum este și în cazul acesta, o parte din materialele inedite, descoperite și microfilmate cu prilejul unei călătorii de studiu în Uniunea Sovietică, în arhivele manuscrise ale Bibliotecii de Stat „V. I. Lenin” din Moscova și ale bibliotecilor de la Institutul de literatură rusă din Leningrad și de la Institutul de literatură din Kiev. Prin valorificarea acestor documente nu considerăm că s-a realizat doar o notă incidentală, ci s-a îmbogățit cu un paragraf inedit activitatea lui Hasdeu ca folclorist și în același timp, relațiilor culturale și științifice româno-ruse, de la sfîrșitul sec. XIX și începutul sec. XX, li se adaugă un capitol de seamă.

Așa cum se va vedea, corespondența dintre cei doi oameni de știință este axată exclusiv pe schimbul de informații și publicații refe-

ritoare la folclor, fapt care îi conferă valoarea de colaborare științifică.

Preocuparea lui B. P. Hasdeu pentru literatura populară scrisă și nescrisă își are o strălucită ascendență în familie unde atât bunicul, cât mai cu seamă tatăl, Alexandru Hasdeu, este considerat ca unul dintre primii culegători de folclor românesc, în orice caz primul care a făcut cunoscută prin traduceri în limba rusă, creația noastră populară. Acestei tradiții familiale i se suprapune formația sa științifică dobândită în școlile superioare din Rusia și anume la Universitatea din Harkov, unde, în ciuda înăsprii opresiunii țariste, manifestările progresiste se fac simțite cu precădere pe plan cultural și științific, iar cultivarea tradițiilor orale, cunoașterea și popularizarea producțiilor spirituale ale maselor asuprite constituia unul din punctele principale ale democrației revoluționare de pretutindeni. În trecut pomenim și faptul că, în limbul studenției la Harkov și a serviciului militar pe care-l făcea concomitent și care l-a purtat și prin garnizoana din Odesa, Hasdeu s-a comportat nu tocmai pe placul oficialităților țarise și nici în spiritul moralei filistine burgheze. Dacă cel de al doilea aspect interesează într-o mai mică măsură, opoziția sa față de autocrația din Rusia este una din premisele poziției sale ulterioare, potrivnică oricărei asuprii și vine să prefăteze afirmația „Nu țin cu Rosetti, nu țin cu Brătianu, țin cu acei care astăzi se luptă contra boierilor”. După propriile-i mărturii, ca și după unele cercetări anterioare, se știe că studentul Bogdan Petriceicu Hasdeu făcuse parte dintr-o asociație cu caracter conspirativ, iar mai târziu (într-o profesiune de credință publicată în „Revista Nouă”) afirmă că în tinerețe ar fi fost chiar socialist. Plecarea precipitată din Rusia în 1857, ca și existența unui voluminos dosar încheiat de Ohrana țaristă, privitor la Hasdeu, aflat în Arhivele Statului din Odesa¹, par să confirme activitatea sa revoluționară prin care și-a atras supravegherea insistentă a poliției secrete ruse. Chiar dacă în aceste manifestări este implicat un oarecare spirit de frondă și neconformism specific vârstei, iar unele acțiuni de mai târziu contrazic, într-o anumită măsură, aceste elanuri tinerești, această perioadă nu rămâne fără consecințe în orientarea generală a savantului, cel puțin pe linie culturală și științifică.

Revenind, după această paranteză pe care n-o considerăm cu totul în afara subiectului, trebuie să menționăm că preocupările lui Hasdeu în direcția cunoașterii și studierii folclorului și cărților poporane datează încă din perioada șederii în Rusia, când lucra la un studiu despre *Doină* și intenționa să alcătuiască o culegere de *Cîntece populare românești* pe care, ulterior, avea s-o traducă în limba rusă. Începutul preocupărilor sale folcloristice și științifice, în general, interesul acordat cărților și manuscriselor vechi, poate fi împins spre anii adolescenței chiar, așa cum reiese din scrisoarea pe care o adresează în 1852

¹ Fapt care ne-a fost semnalat într-o convorbire pe care am avut-o la Kiev cu tov. Anatolii Diamilovici Baghinski, cercetător la arhivele respective.

istoricului rus M. P. Pogodin, căruia îi trimite un manuscris vechi slav și-i vorbește despre lucrările sale timpurii. Din această scrisoare se deduce că înaintea vârstei de 14 ani ar fi avut asemenea preocupării, ceea ce în adevăr demonstrează o precocitate rar întâlnită. După opinia noastră, asupra datei la care s-a născut nu s-a spus încă ultimul cuvânt, chiar dacă el însuși o declară 27 februarie 1838.

Cu toate că în 1857 trece în România, iar istoriografia literară burgheză a căutat să acrediteze antirusismul lui Hasdeu, relațiile sale cu savanți ca Potebnia și Veselovski, cunoașterea și utilizarea bibliografiei, aprecierea deosebită pe care o acordă științei ruse, vin să corecteze dacă nu să infirme această opinie, demonstrând că cei împotriva cărora se ridicase Hasdeu nu erau poporul rus cu manifestările lui spirituale ori oamenii de știință, ci autocrația țaristă și întregul ei aparat de opresiune, cu care studentul Universității din Harcov avusese personal de a face. Nu e mai puțin adevărat că uneori scriitorul, dar mai ales omul politic Hasdeu, a făcut el însuși confuzia între cele două realități antagoniste din cadrul aceleiași națiuni, confundând cele două planuri, social-politic și național.

Asupra legăturilor sale cu Alexandr Af. Potebnia, profesor la Universitatea din Harcov, fost coleg al său, cercetătoarea sovietică E. Dvoicenko-Marcova a publicat un articol în revista „Dnestr” nr. 8, 1959, unde face cunoscute două scrisori ale lui Hasdeu către acesta. În cadrul aceleiași note, autoarea își exprimă opinia că cele două scrisori sînt doar o parte a unei corespondențe mult mai întinse. În același timp d-se opinează că prin intermediul lui Potebnia l-ar fi cunoscut Hasdeu pe A. N. Veselovski, profesor la Universitatea din Petersburg, membru al Academiei de Științe și din partea căruia a primit scrisorile la care se referă în *Cărțile populare*, și publicate după aproape 70 de ani în revista „Tînărul Scriitor” din 1957, de A. Z. N. Pop.

Documentele care fac obiectul comunicării de față, adică scrisorile lui Hasdeu către Veselovski, pe lângă valoarea lor intrinsecă servesc, în același timp, la datarea unora din scrisorile lui Veselovski către Hasdeu și infirmă supoziția făcută de cercetătoarea sovietică cu privire la faptul că Hasdeu ar fi intrat în relații cu Veselovski prin intermediul lui Potebnia.

Așa cum menționam la început, scrisorile lui Hasdeu către învățatul rus le-am descoperit în arhiva personală a lui A. N. Veselovski, din Secția de manuscrise a Institutului de literatură rusă din Leningrad, unde se mai află și alte materiale interesante privitoare la relațiile româno-ruse și care atestă deosebita apreciere de care se bucura mișcarea științifică din România, înalta valoare a cercetărilor întreprinse la noi în secolul XIX în domeniul folclorului și al cărților populare. Astfel, în afară de scrisorile lui Hasdeu mai sînt și 13 scrisori adresate de M. Gaster aceluiași Veselovski, mai multe scrisori ale lui Polihronie Sîrcu referitoare la același domeniu. În fondul menționat se mai găsesc o recenzie a culegerii lui M. Gaster, care cuprinde lecțiile ținute de acesta la Universitatea din Oxford, asupra literaturii greco-slavone, o

alta asupra culegerii de basme românești traduse în germană de Mite Kremnitz și un studiu al aceluiași savant despre *Balada lui Dobrișan și Franc în poezia populară română*, toate extrase din „Jurnalul Ministerului Instrucțiunii Publice” din anii 1883, 1887, 1888 și care cuprind unele completări manuscrise, ulterioare publicării. Un capitol dintr-o gramatică în limba germană despre limba română, coroborat cu unele informații din scrisori ne îndreptățesc să conchidem că savantul rus cunoștea limba noastră într-o măsură care-i permitea să folosească bibliografia românească: „...oricât de puțin îndeminatec aș fi în privința limbii (pe care m-am pus s-o studiez cu ajutorul unui student de origine română care, din nenorocire, nu mai e la Petersburg)... mă găsesec în fața unui text de care aș avea nevoie în opera mea”. În aceeași arhivă se găsește și o copie în cerneală a baladei lui Iovan Iorgovan din culegerea lui At. Marinescu, copie ce pare făcută fie de Hasdeu, ori mai curînd la sugestia acestuia și trimisă lui Veselovski, după cum reiese dintr-o scrisoare din 20 septembrie 1879.

Dacă la aceste materiale adăugăm trimerile frecvente la operele lui Hasdeu, Gaster, Cihac, G. Dem. Teodorescu, Alecsandri, Tocilescu și cu mențiunea că citarea acestora nu se face incidental, pentru că spre exemplu, numai în cuprinsul a trei pagini Gaster este citat de 7 ori, iar în studiul *Raziscania* (Cercetări asupra cîntecelor religioase rusești) întreg cap. IV este dedicat volumului *Cărțile poporane*, putem conchide că atît culegerile de folclor ale lui G. Dem. Teodorescu și Gr. Tocilescu, cît și monografiile *Literatura populară română* a lui Gaster, ori *Cărțile poporane ale Românilor* de Hasdeu, erau cunoscute și unanim apreciate, constituiau și constituie încă opere de bază, nu numai pe plan național, ci și dincolo de hotarele țării.

Ca o confirmare a acestei prețuiri, vom cita dintr-o scrisoare a lui Veselovski trimisă lui Hasdeu în 1883:

„Îngăduiți-mi, domnule, să vă dăruiesc a IV-a Broșură din ale mele *Cercetări asupra cîntecelor religioase rusești*, din care primul capitol e dedicat în întregime cărții D-voastră „*Cuvente den bătrîni*”. (V. p. 1—96; p. 222—223 și în notă; p. 427—433). V-am alăturat-o pentru a completa seria broșurilor 1—3, și, peste puțină vreme, vă voi trimite o lucrare conținînd, între alte lucruri, cîteva note privitoare la textele pe care Dumneavoastră le-ați analizat cu îndeminare de maestru, nelăsînd criticii mele decît să spicuiască ici și colo și să consemneze cîteva divergențe cu caracter general.

Citirea excelentelor D-voastră „*Cărți poporane*” m-a făcut să văd ce folos am putea să tragem din studiile românești cultivîndu-le mai sirguincios, cum nu s-a făcut pînă acum. Studiul asupra literaturii populare române, pe care Dl. Gaster mi l-a trimis, n-a putut decît să confirme această opinie, precum și dorința pe care o am de a întreține relații culturale cu România, cărora eu și pînă acum le datoroz atîtea învățături noi.

Am cîntea să fiu, Domnule, al D-voastră prea devotat,

Alexandr Veselovski”²

² A. Z. N. Pop, *Istoricul literar rus Alexandr Veselovski și B. P. Hasdeu*, „*Tînărul Scriitor*”, nr. 5/1957, p. 96.

Evident că studiile elaborate în Rusia și ale lui A. N. Veselovski în special, se bucurau de aceeași prețuire față de Hasdeu, Gaster ori mai tirziu Cartojan. Așa, de pildă, M. Gaster în *Literatura populară română*, apărută în 1883, îl citează pe Veselovski de 31 ori, iar N. Cartojan în *Cărțile populare în literatura românească*, vol. 1—2 face trimiteri la studiile învățatului rus de 18 ori.

Deoarece este primul în ordine cronologică și cel de care ne ocupăm în comunicarea noastră, vom da câteva exemple din studiile lui Hasdeu unde este utilizată pe larg bibliografia rusă în special și cea a popoarelor slave în genere.

În alcătuirea *Programei pentru adunarea obiceiurilor juridice ale poporului român*, publicată în „Columna lui Traian” din august 1877, Hasdeu pleacă de la un studiu similar al lui Efimenko în care acesta s-a ocupat de obiceiurile juridice ale slavilor și în speță despre datinile țărănești de lingă Arhanghelsk. În alcătuirea întrebărilor folosește exemplul aceluiași folclorist care, în colaborare cu Matveev, sub auspiciile Societății Geografice din Petersburg publicase un chestionar similar, cu câteva luni mai înainte.

Recenzind în paginile „Columnei lui Traian” din același an, culegerea lui Antonovici și Dragomanov *Cîntecele istorice ale poporului malorus* (Kiev, 1874—1875), sub titlul *Poezia poporană ruteană în legătură cu istoria română*, pomenește printre culegătorii de poezie ruteană pe Tzertelev, Maximovicz, Sreznevski, Kostomarov, Pauli, Holowațki, Waclaw Oleszka. În studiul baladei despre Hmielnițki comentează :

„Această baladă despre cel mai ilustru hatman căzăcesc, Zenobiu Hmielnițki, cunoscut în cronicile române sub formă de „Hmil” ni se prezintă în trei variante.

Primul [?] a fost publicat la 1854 în colecțiunea răposatului meu profesor de la Universitatea din Harcov, Metlinski...”. Este vorba despre polonezul Anatolie Metlinski, docent în vremea studenției lui Hasdeu la Harcov, apoi profesor la Universitatea din Kiev și care l-a îndrumat spre cercetări de folclor pe Al. Af. Potebnia.

Cartea în care bibliografia rusă este amplu folosită este vol. II din *Cuvențe den bătrîni și anume Cărțile poporane ale Românilor în secolul XVI în legătură cu literatura poporană cea nescrisă*, operă pe care specialiștii o apreciază ca „fundamentală” și consideră că „... face parte din puținele lucrări mari ale lui Hasdeu duse pînă la capăt, lucrată proporționat și cu minuțiozitatea care-l caracteriza pe savant. Este un studiu de răspîntie pentru cultura poporului român”³.

Între autorii și operele citate figurează :

- Tihonrarov, *Pamiatki otrecennoi russkoj literaturj*, Moscova, 1863, citat la p. 34 și 35 în prefață și 29 și 30 în text ;
- Dragomanov, *Malorusskaja narodnaia predaniia*, Kiev, 1876 la p. 29, 33 și 34 ;

³ I. C. Chițimia, *B. P. Hasdeu și problemele de folclor*, „St. și cercet. de ist. lit. și folclor”, anul I, nr. 1—4/1952, p. 176.

- Gorski și Novostruev, *Opisanie slavianskih rukopisei*, Moscova, 1862, la p. 31 ;
- *Biblioteca obșcestva istorii i drevnostei*, Moscova, 1845, la p. 31 ;
- Kalaidovici și Stroevî, *Opisanie rukopisei grafa Tolstova*, Moscova 1825, p. 75 ;
- Karataev, *Hronologiceskaia raspisi slavianskih knig*, Petersburg, 1865 ;
- Sreznevski, cu privire la un manuscris din 1100 publicat și studiat în „Izvestia Akademik Nauk”, t. I ;
- Golubinski, *Ocerkii istorii jareveî bolgarskoî, serbskoî i rumânskoî*, Moscova, 1871 ;
- Maikov, *Velikorusskiiia zaklinania in „Zapiski russkogo Geogr. Obșcestva”, secția Etnograf, t. 2, Petersburg, 1869 ;*
- Iz. Ac. N. po otdeleniiu russkogo iazîka, t. 10, 6, 1863 ;
- Saharov, *Skazaniia russkogo naroda*, t. 1, 1861 ;
- Vostakov, *Slavari jercovno-slavianskogo iazîka*, 1861 ;
- Veltman, *Troian i Anghelița, Moscova, 1846,*

precum și alte opere și autori din bogata literatură rusă privitoare la acest domeniu.

Autoritatea incontestabilă invocată în *Cărțile poporane* rămâne însă A. N. Veselovski, citat nu numai în josul paginii, ci și în textul propriu-zis. Un citat pe care-l reproducem în continuare este probant atît pentru aprecierea acordată lui Veselovski, cît și pentru extraordinara ampoare a informației savantului român care era stăpîn nu numai în domeniul literaturii de specialitate din țară, ci în măsură să sesizeze unele lacune în informația ilustrului său coleg, căruia îi indică unele documente din chiar literatura slavă.

„Nu de mult, profesorul A. Wesselofsky de la Petersburg, unul din cei mai ageri scrutători contemporani ai credințelor poporane, a publicat în „Ziarul Ministerului Instrucțiunii Publice” din Rusia, un șir de articole sub titlul comun de : „Înscrieri despre istoria dezvoltării legendei creștine”. Grație amabilității d-lui profesor A. Potebnia de la Harcov, la care am recurs în această privință, de vreme ce pe calea librăriei n-am reușit de a ne procura cîteva volume izolate dintr-o colecțiune de vreo 200 tomuri, noi avem astăzi dinaintea ochilor o parte din această interesantă lucrare și anume aceea care se referă la *Legenda Duminicii* și la *Visul Maicii Domnului*.

Regretăm de a nu fi avut la îndemînă mai de timpuriu, atunci cînd studiam noi înșine *Legenda Duminicii*, monografia d-lui Wesselofsky asupra aceluia apocrif. O regretăm deși d-sa n-a cunoscut — afară de Fabricius, Cosener, Jerlicz și Hanka — pe niciuna din celelalte fîntine ale noastre ; nici redacțiunile orientale, nici redacțiunea din Gerlach, nici redacțiunea maghiară, nici pe cea franceză etc. E și mai curios că i-a scăpat cu totul din vedere antica redacțiune slavică, care menționează pe Pecenegi ; nu mai puțin redacțiunea cea din Biblioteca Societății Arheologice de la Moscova ; ba pînă și cîntecul bulgar cel cu „două foi din cer”.

Oricum ar fi însă, A. Wesselofsky completează întrucîtva datele noastre prin unele puncturi secundare, mai ales printr-o seamă de redacțiuni germane, între care prin vechime ocupă primul loc cele anglo-saxone¹⁾.

Mai multe am putut învăța din monografia d-lui Wesselofsky despre *Visul Maicii Domnului*...

Sintem veseli dară de a profita, cel puțin acum, de cercetarea d-lui Wesselofsky, completându-le la rîndul nostru prin ceea ce le lipsește" ⁴. Îl mai citează apoi, tot în cuprins, la pag. 390—391, 393, 394 și 397.

La capitolul *Povestea numerelor*, paragraful 26, menționează în textul introductiv la apocriful respectiv una dintre scrisorile care au fost cunoscute abia peste 78 de ani.

„Profesorul A. Wesselofsky de la Petersburg, atît de competente în tot ce se referă la literatura poporană în genere a binevoit a-mi împărtăși într-o epistolă că toți slavii cunosc cîntece poporane analoage cu „Dic mihi quid unus”, adică după tipul A.

Iată propriile sale cuvinte ...” și reproduce în întregime aproape informația provenită prin scrisoarea, datată de A.Z.N. Pop, 1878, dar care cu siguranță este posteroară datei de 2 noiembrie 1879, cînd a fost expediată scrisoarea către Veselovski prin care-i solicită această informație. Unele din indicațiile primite prin corespondență de la savantul rus vor fi folosite în *Addenda și Corrigenda* volumului respectiv, așa cum pomenise într-una din scrisori. Așa de pildă la p. 735 scrie :

„Pagina 387, rînd 1—2 Dl. Wesselofsky a menționat redacțiunile orientale ale *Legendei Duminicii*, mai tirziu, în *Etiopskaia epistolliia o nedele*, J.M.N.P., t. 191, sect. 2, p. 121—123, un articol care mi-a fost necunoscut, pînă ce a binevoit a mi-l comunica însuși Dl. Wesselofsky, cînd volumul de față era aproape de sfîrșit”.

Ne limităm doar la aceste referiri care sînt de natură să ne lumineze asupra strînsei colaborări dintre cei doi savanți, asupra aprecierii reciproce dintre ei, iar scrisorile vin să ne ofere proba materială a acestor raporturi și mai ales faptul, necunoscut pînă acum, că savantul român a răspuns în aceeași măsură solicitărilor lui Al. Nicolaevici Veselovski, trimițîndu-i cărți și informații de care acesta avea nevoie în elaborarea operei sale.

Din totalul celor 10 scrisori și o carte de vizită, 8 sînt scrise în limba franceză, iar două în limba rusă. Se pare că fostului student al Universității din Harcov, deși citea curent în limba rusă, începuse să-i fie dificilă folosirea în scris a limbii materne a savantului de la Petersburg.

Prima dintre scrisori este apropiată ca dată de aceea pe care i-o adresase lui Al. Af. Potebnia, iar conținutul este întrucitva asemănător, solicitînd în ambele, numerele 33, 34, 35 și 39 din Ziarul Ministerului Instrucțiunii Publice, unde-și publicase Veselovski seria de articole cu titlul *Incercări asupra istoriei dezvoltării legendei creștine*.

Mult stimate Domn și coleg,

Fără să vă fiu cunoscut, îmi iau libertatea de a vă adresa o vie rugăminte. Mi-a fost absolut imposibil să-mi procur studiile dv. asupra *Răspîndirii legendelor creștine*, și anume cele publicate în Jurnal Min. Nar. Prosv., vol. 33, 34, 35 și 35 [aici este o greșeală deoarece în scrisoarea către Potebnia cere vol. 39] care îmi sînt cu atît mai prețioase cu cît am început deja să public o redacție românească foarte veche din

⁴ B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrîni, Cărțile poporane ale Românilor*, București, 1879, p. 386—387,

Epistola Duminicii și din *Legenda Paraschivei*. Aș putea îndrăzni să vă rog să binevoiați a-mi indica mijlocul de a mi le procura?

Mii de scuze și binevoiați a primi asigurarea celei mai înalte considerații

Prea onorate Domn și coleg
al dv foarte devotat

B. P. Hasdeu
profesor la Universitatea din București
Director general al Arhivelor Statului

București
29 mai
[18] 79

Răspunsul la această scrisoare, cu care se deschide corespondența între ei, vine în septembrie același an, din cauză că Veselovski fusese plecat în străinătate și a găsit-o de abia la întoarcere. Imediat ce primește răspunsul, datat 10 septembrie 1879, Hasdeu expediază cea de a doua scrisoare la 20 septembrie.

Prea onorate domn și coleg,

Am primit amabila dv. scrisoare și cărțile. Singurul articol pe care nu-l cunoșteam încă este *Eleiterii*, deoarece celelalte, cum opera mea mă obliga și cum credeam că scrisoarea mea se rătăcise, mi-au fost comunicate de la Harcov prin Dl. prof. Potebnia, de aproape două luni și chiar acuma i-am înapoiat aceste șapte numere din J.M.N.P. pe care a binevoit să mi le împrumute. Regret mult că n-am cunoscut și *Eleiterii*, pentru postscriptumul său, dar oricum voi remedia această lacună în Addenda cărții mele.

Românii au legenda Sf. Gheorghe în versuri și în proză. Versiunea în proză a fost publicată în „Columna” mea, 1876, p. 425 și următoarele și v-o trimit sub banderolă. Versiunea în versuri se prezintă în două redacții, diferite, la fel de populare, dintre care una a fost publicată în Alecsandri, *Poezii populare ale Românilor*, ed. II, Buc. 1866, p. 14—16, și alta în Marienescu, *Poesia populară: Balade*, Viena, 1867, p. 9—22. În proză, este „George cel viteaz” = exact „Gheorghii Hrabrii” din legenda rusă. În versuri este „Iorgovan”, formă amplificată din Iorgu = Gheorghe și Erculean, formă amplificată din Hercules. După cum vedeți poezia populară română a făcut un mixtum — compozitum din Sf. Gheorghe și din Hercule, [fapt] determinat de împrejurarea că legenda, așa cum o avem noi în versuri — s-a păstrat exclusiv în împrejurimile Mehadii în Banat, aproape de vechile băi ale lui Hercule. De altfel, dv. cunoașteți mai bine decât oricine frecvența unor asemenea amestecuri populare. Schuller, „Ueber einige merk würdige Volkssagen der Romänien”, Hermannstadt, 1857, a cunoscut redacția publicată de Alecsandri și a vrut s-o explice prin Herodot (!). Iată tot ce-mi amintesc pentru moment, căci vă răspund în mare grabă. Domnul Sircu — probabil studentul român de care mi-ați vorbit în scrisoarea dv. — se întoarce din Bulgaria și se îndreaptă spre Petersburg, așa că vă va putea ușura puțin studiul textelor românești. Lucrarea mea va fi gata spre sfârșitul lunii decembrie; a ajuns la a treizecea coală. Printre altele conține: Epistola Duminicii, Visul Maicii Domnului, Rugăciunea bogomilică a Sf. Sisinie, Adormirea lui Abraham, Apocalipsul Sfintei Fecioare, Apocalipsul Sf. Paul, Legenda Sf. Paraschiva, totul explicat pe cât mi-a fost posibil. Fără îndoială, mă voi grăbi să v-o trimit imediat după apariție.

Scuzați-mă că eu, vechi student al Universității din Harcov, am început să uit deja rusa, și de aceea sînt silit să vă scriu în franțuzește.

Binevoiați, prea onorate Domn și coleg, a primi asigurarea celei mai înalte stime.

Ai vostru foarte devotat, B. P. Hasdeu

20/2 septembrie
[18] 79

A treia scrisoare este cea în care cere informații lui Veselovski asupra circulației unor tradiții de tipul „Dic mihi quid unus”, și al cărei răspuns îl folosește direct, cum am arătat, în volumul *Cărțile poporane*.

Prea onorate Domn și coleg,

Îmi iau extrema libertate de a recurge la luminile dv. într-o chestiune care mă interesează mult. Slavii au ceva de tipul:

Dic mihi quid unus?
Unus est Deus
Qui regnat in coelis
Dic mihi quid duo?
Duo sunt Testamenta...?

Binevoiti, prea onorate coleg să primiți asigurarea stimei mele cele mai desăvârșite

Domnule
Al. dv. devotat servitor
B. P. Hasdeu

București
2 noiembrie
[18] 79

Urmează se pare o pauză lungă în această corespondență, cauzată de motive greu de determinat. Nu poate fi exclusă nici ipoteza pierderii unor scrisori. Se reia firul în 1887.

Prea onorate coleg,

Scrisoarea dv. m-a găsit într-o stare deplorabilă. Timp de câteva săptămâni a trebuit să stau în pat din cauza unui reumatism articular care mi-a interzis orice fel de muncă și chiar de mișcare. Tot ce am putut să fac a fost de a vă trimite o nouă culegere de povestiri populare române. Sper că ați primi-o. Simțindu-mă, pentru moment ceva mai bine, profit pentru a vă scrie aceste câteva rânduri. Pe cât știu eu, *Istoria lui Baltazar* este singurul Buovo român [în sensul unui anumit tip de legendă]. Cât privește *Fata războinică*, cum n-am la dispoziție articolul lui Nigra, îmi este imposibil să-mi dau seama despre ce este vorba. Dacă binevoiti să-mi comunicați în puține cuvinte trăsăturile caracteristice ale acestui tip, aș fi încântat să fac, din partea mea, toate cercetările posibile.

Strângindu-vă cordial mâna
Al dv. prea devotat
B. P. Hasdeu

24 ianuarie
[18] 87

La scrisoarea prin care Veselovski îi comunică probabil caracteristicile tipului *Fata războinică*, scrisoare care nu se găsește în arhiva Hasdeu de la Academie și care ar pleda într-un fel pentru ipoteza că unele din scrisori s-au pierdut, îi răspunde peste puțin timp.

Prea onorate coleg,

Nu există nici un cîntec sau legendă populară în genul *Fetei războinice*. Totuși subiectul este foarte popular [în sens de răspîndit] ca povestire. Vă trimit alăturat povestea publicată de Ispirescu (*Basmele românilor*, București, 1882, p. 10 și urmă-

toarele). Ea este foarte interesantă. Am cunoscut o alta care a fost publicată în „Calendarul basmelor”, Iași, 1878, p. 47—65 sub titlul *Un ochi ride și altul plînge*, dar din nefericire nu mai am niciun exemplar la mine.

Vă string cordial mîna,
Prea devotat
Hasdeu

10/22 martie
[18] 87

Tot la una din întrebările puse în scrisoarea care se referea la *Fata războinică*, îi răspunde și în scrisoarea următoare.

Scump coleg,

V-am trimis piesa cerută. Cît despre o redacție românească a *Războiului Troiei*, pentru moment, nu știu nimic dar nu voi pierde ocazia de a mă interesa.

Îmi permit să vă solicit, dacă — din întîmplare — s-ar putea face ceva pentru domnul Jaworovski.

De curînd am avut ocazia să vorbesc mult despre frumoasele dv. cercetări cu d-na Hitrovo și cu mătușa sa, contesa Tolstoi, două femei foarte instruite.

Mii de amabilități
Foarte devotat
Hasdeu

21 oct.
[18] 87

Prin scrisoarea următoare și ultima pe care o cităm în întregime Hașdeu solicită două lucrări de istorie.

Ilustre coleg,

Îmi iau libertatea de a mă adresa dv. într-o chestiune foarte presantă pentru mine. Lucrez la un studiu asupra Principatului Birlad (Berladscoe Kneajestva) și știu că literatura istorică rusă posedă două monografii asupra acestui subiect: un studiu al d-lui Linnicenko și un altul al d-lui Dașkevici, care îmi sînt absolut indispensabile. Mi-a fost imposibil să mi le procur prin intermediul Leipzigului. Aș putea să le am de la Petersburg?

Mii de scuze și o foarte cordială strîngere de mînă.

Cu totul al dv.
B. P. Hasdeu

19/31 martie
[18] 96

În următoarele trei scrisori (din 29 oct. 1899, 16 aprilie 1901, iar ultima nedatată), dintre care două în limba rusă și ultima tot în franceză, cere unele informații privitoare la Borozdini și la Birlad, despre care scria un studiu și comunică expedierea ultimei sale lucrări Academiei Imperiale, membru al căreia devenise Hasdeu în decembrie 1883, ales foarte probabil la raportul lui Veselovski, ori al acad. Korș, primul traducător al lui Eminescu în limba rusă. Oscilăm între aceste două personalități deoarece toate cercetările întreprinse la Leningrad, în biblioteca Institutului de literatură rusă, la Biblioteca Centrală a Academiei și în Arhivele Academiei, cu speranța că vom găsi raportul lui Veselovski, au rămas infructuoase. În registrul de procese verbale

ale ședințelor Academiei din 1883, am găsit o însemnare foarte scurtă despre alegerea lui Hijdeu, profesor din București, ca membru în secția de limbi și literaturi slave.

Tot fără rezultat a rămas și încercarea de a descoperi comunicarea aceleiași Veselovski despre fiica lui Hasdeu, Iulia, comunicare la care se referă într-una din scrisorile adresate lui Hasdeu: „Îmi rezerv a face o dare de seamă asupra poemelor din cele dintii două volume [care conțineau opera Iuliei] pe care dare de seamă o voi citi într-una din ședințele societății noastre neofilologice". Pe această scrisoare îndureratul tată notează: „Profesorul Wesselofsky, membru al Academiei, care va face despre Lilica o conferință la Petersburg".

Din cele spuse pînă acum credem că s-a desprins destul de clar importanța acestor documente atît pentru cei care studiază viața și opera lui B. P. Hasdeu, în raport și la nivelul cercetărilor europene din acea vreme, cît și pentru istoria relațiilor științifice și culturale româno-ruse.

B. P. HASDEU ET A. N. VESELOVSKI

(LETTRES INEDITES)

RÉSUMÉ

Appuyée sur des documents inédits, tirés d'archives étrangères, cette recherche apporte une contribution à la connaissance de B. P. Hasdeu dans le domaine du folklore comparé et complète le chapitre concernant les relations roumaines-russes de la fin du XIX-e siècle. La correspondance entre les deux savants, contenant un échange d'informations et de publications relatives à la littérature et aux livres populaires, a exercé une influence directe sur les études élaborées par eux et a contribué effectivement à la connaissance et à l'appréciation réciproque du mouvement scientifique et littéraire de Roumanie et de Russie. Les lettres adressées par Hasdeu à Veselovski, de même que celles de l'érudite russe envoyées au philologue roumain et publiées antérieurement, attestent en même temps le fait que, dans cette direction, les recherches roumaines de cette époque-là se situaient au niveau de la science la plus avancée des pays européens ou on les utilisait et on les appréciait unanimement.